

Bruk av rusmidler blant elevene i den videregående skole i Hamar 1999

Bakgrunn. Vi ønsket å undersøke omfanget av rusmiddelbruken ved de videregående skoler i Hamar i mai 1999.

Materiale og metode. Vi delte ut spørreskjema i 62 klasser og var hele tiden til stede for å sikre full oppslutning og anonymitet. Disse klassene hadde 79 % av alle elever i videregående skoler i Hamar. 1 001 av 1 002 tilstedeværende elever fylte ut spørreskjemaet. Alle svarte på spørsmålene om rusmidler.

Resultater. 40 % av elevene røykte, 26 % brukte alkohol ukentlig, 25 % hadde prøvd hasj, 5 % brukte hasj månedlig, «bare» 2 % hadde prøvd ecstasy, 4 % hadde prøvd amfetamin, 1 % hadde prøvd heroin/kokain. Fleire jenter enn gutter røykte, guttene drakk mer alkohol og brukte hasj hyppigere. Det var overraskende forskjeller mellom de enkelte skolene, men ikke mellom skoleslagene allmennfaglig og yrkesfaglig. En logistisk regresjonsanalyse viste at «prøvd hasj» var sterkt assosiert med at en av de fem beste vennene hadde prøvd hasj, med røyking, med skole, med ukentlig alkoholbruk, med seksuell debut og med sex med person av samme kjønn.

Fortolkning. Røyking er en sterk markør for bruk av andre rusmidler. Av røykerne har 49 % prøvd hasj, i motsetning til kun 9 % av ikke-røykerne. Største endring fra 1991 til 1999 er den store økningen i andelen elever som har prøvd hasj, fra 8 % til 25 %. Rusmiddelbruken i Hamar synes å være kommet opp på Oslo-nivå.

Omfanget av rusmiddelbruk blant ungdom i Norge er omdiskutert. Resultater fra store postale spørreskjemaundersøkelser (med moderat svarprosent) tyder på at rusmiddelbruken er økende og endres i retning av nyere og dels tyngre stoffer (1–4). Bruken av rusmidler sprer seg fra større byer til mindre byer og videre til landsbygda (5–7). Det hevdes videre at de nye rusmidlene ikke erstatter de gamle, men blir brukt i tillegg (3). Andelen dagligrøykere angis å øke blant unge voksne, men er sikkert minkende blant voksne (8). Alkoholbruken synes å være høy og stabil eller økende (2, 3).

Cannabisstoffene kom for alvor til Norge omkring 1970, først til Oslo og de store by-

Runar Rekve
rekve@online.no
Torggata 71
2317 Hamar

Morten Lindbæk
morten.lindbak@samfunnsmed.uio.no
Institutt for Allmenn- og samfunnsmedisin
Universitetet i Oslo
Postboks 1130 Blindern
0317 Oslo

Rekve R, Lindbæk M.

Prevalence of drug use among high school students in Hamar, Norway.

Tidsskr Nor Lægeforen 2002; 122: 2448–51

Background. The prevalence of drug use among young people in Norway is probably changing. Cannabis use in towns is gradually spreading out into the countryside, and newer drugs like ecstasy are introduced. We explored the situation among high school pupils in a small Norwegian town in May 1999.

Material and methods. A questionnaire was administered in the classroom to 62 classes with a total of 1,002 pupils, 79 % of all high school pupils in the town. Anonymity was guaranteed by an elaborate and unique system.

Results. 1,001 pupils answered all questions regarding drug use. 40 % were tobacco users, 26 % drank alcohol weekly, 26 % had tried cannabis and 5 % used it monthly, 4 % had tried amphetamine, 2 % had tried ecstasy, 1 % had tried heroin/cocaine. A logistic regression analysis demonstrated that «tried cannabis» was strongly associated with one of five best friends using cannabis, smoking, school, weekly use of alcohol, sexual debut and sex with same gender. More girls tended to smoke tobacco, boys used more alcohol and cannabis.

Interpretation: Compared to data from 1991, the use of cannabis had increased from 8 % tried in 1991 to 25 % in 1999; monthly use had increased from 2 % to 5 %.

☞ Se også side 2428

ene. I 1972 hadde om lag 20 % av personer i alderen 15–20 år i Oslo prøvd hasj (2). Andelen var siden lavere, til den igjen økte i 1990-årene – til 28 % i 1999 og 2000, 18 % på landsbasis. I landkommuner har det helt til i de senere år vært en lavere andel, 5–10 %, som har prøvd hasj (3). 8 % av elevmassen ved en av de fire videregående skolene i Hamar hadde prøvd hasj i 1991 (9).

Vi kartla i 1999 forskjellige forhold blant elevene i den videregående skolen i Hamar. Vi spurte om røyking, rus, samliv, seksualitet, prevensjon, incest, mobbing, undervisning og bruk av skolehelsetjenesten. Her presenterer vi elevenes prøving og bruk av rusmidler. Vi har prøvd å finne relasjoner

mellom bruken av forskjellige rusmidler og andre faktorer, og å sammenlikne resultatene fra 1999 med tall fra en tilsvarende undersøkelse fra 1991.

Materiale og metode

Noen av handlingene som det spørres om i undersøkelsen er illegale og tabubelagte, og «sexdelen» omhandler intime forhold. Det ble derfor lagt mye arbeid i metodevalg for å garantere elevene full konfidensialitet, for dermed å oppnå mest mulig sanne svar. Et spørreskjema med klare spørsmål og utvetydige svaralternativer ble utarbeidet.

Spørsmålene om rusmidler lød slik: Har du prøvd «navn rusmiddel»?; heretter kalt X, med egne rubrikker for avkryssing av svaralternativene «ja, jeg har prøvd X 1–2 ganger» og «ja, har prøvd og bruker X månedlig» og «nei, har ikke prøvd X». Følgende rusmidler ble kartlagt: alkohol, hasj, ecstasy, amfetamin, heroin, kokain, løsemidler (sniffing), tobakk og snus.

Spørsmålet om incest lød: «Har du vært utsatt for incest? Dvs. har du før du var 16 år vært utsatt for eller blitt brukt som ledd i seksuell aktivitet eller seksuell tilfredsstillelse av familiemedlem eller voksen person som ofte hadde omsorgsoppgave i forhold til deg?» Svaralternativene var «ja, har vært utsatt for det» eller «nei, har ikke vært utsatt for det» eller «vet ikke/vet ikke hva man skal kalle det». Spørsmålet om mobbing lød: «Har du selv i løpet av skolealderen, dvs. i 7–16 års alder, vært utsatt for og følt deg ille plaget av mobbing?» Svaralternativene var «ja, jeg har vært utsatt for og ille plaget av mobbing» og «nei, jeg har ikke vært utsatt for, eller ikke vært plaget av mobbing».

Elevene oppgav kjønn, alder og navn på skole. Hamar har fire videregående skoler. To er først og fremst allmennfaglig rettet, de to andre er tradisjonelt yrkesfaglige. Datainnsamlingen ble gjort av hovedforfatteren og en medarbeider i 62 klasser i løpet av mai 1999. Elevenes pulter ble flyttet langt fra hverandre, alle ble pålagt å skjule sine svarark hele tiden, ingen fikk kommunisere, alle fikk identiske blyanter utdelt, og de ble instruert om kun å sette ett kryss for det rette svaralternativet for hvert spørsmål. Alle svararkene ble umiddelbart brettet to ganger og droppet i en forseglet stemmeurne.

Vi har valgt å ta ut av materialet de elevene som var eldre enn 21 år på undersøkelsestidspunktet. Målgruppen var elevene i aldersgruppen 16–21 år, dvs. de som i hovedsak går over i videregående skole 0–2 år etter avsluttet ungdomsskole. Resultatene ble sammenliknet med tall fra en tilsvarende

Tabell 1 Bruk av rusmidler blant elever i Hamars videregående skoler i 1999. Antall (%) av elevene som har prøvd eller bruker de forskjellige rusmidlene

	Gutter (n = 430)		Jenter (n = 548)		Alle (n = 978)		P-verdier ¹	
	Prøvd Antall	Bruker (%)	Prøvd Antall	Bruker (%)	Prøvd Antall	Bruker (%)	Prøvd	Bruker
Tobakk								
Dagligrøykere		154 (36)		236 (43)		390 (40)		< 0,05
Alkohol								
Bruk ukentlig		144 (33)		111 (20)		255 (26)		< 0,001
Hasj	116 (27)	36 (8)	129 (24)	16 (3)	245 (25)	52 (5)	0,22	< 0,001
Snus								
Bruk månedlig		65 (15)		1 (0)		66 (7)		< 0,001
Amfetamin	12 (3)	4 (1)	23 (4)	4 (1)	31 (4)	8 (1)	0,24	0,50
Løsemidler	20 (5)	1 (1)	20 (4)	0 (0)	39 (4)	1 (0)	0,43	0,50
Ecstasy	5 (1)	0 (0)	15 (2)	0 (0)	20 (2)	0 (0)	0,08	
Kokain	8 (2)	2 (2)	6 (1)	0 (0)	14 (1)	2 (0)	0,32	0,50
Heroin	1 (0)	0 (0)	3 (1)	0 (0)	4 (0)	2 (0)		
1 av 5 beste venner prøvd hasj	253 (59)		300 (55)		553 (57)		0,20	

¹ Sammenlikning av gutter og jenter

undersøkelse fra 1991. Dataene er lagt inn i og bearbeidet i programmet NSDstat og videre i SPSS. I den statistiske analysen ble khikvadrattest benyttet. Nivå for signifikans var 0,05.

Resultater

Ved Ajer videregående skole og Katedral-skolen (allmennfaglige) deltok 623 av 696 elever (89%), ved Ankerskogen og Storhamar videregående skoler (yrkesfaglige) 378 av 565 elever (67%). Ikke alle klasser kunne delta, fordi de hadde eksamen, prøve eller ekskursjon på de dagene undersøkelsen ble gjennomført. Av de 1 002 elevene som var til stede, leverte 1 001 inn spørreskjemaet. 978 var i den ønskede aldersgruppen 16–21 år, 933 (95%) var mellom 16 og 19 år. Alle svarte på spørsmålene om rusmidler.

Tabell 1 viser antall som «har prøvd/bruker» de forskjellige rusmidlene blant gutter og jenter. Gutter bruker mer alkohol og hasj månedlig enn jenter. Flere jenter enn gutter røyker.

Tabell 2 viser andel som har «prøvd hasj» og «ukentlig bruk av alkohol» i ulike grupper. Når det gjelder «prøvd hasj», så er det en liten økning med alderen: 22% av aldersgruppen 16–17 år, 28% av ungdom i alderen 18–19 år. Det er ikke signifikant forskjell mellom skoleslagene, 26% for allmennfaglig retning, 24% for yrkesfaglig, men det er stor variasjon mellom de enkelte skolene, fra 18% til 33%.

Tabell 3 viser utviklingen av bruk av rusmidler over tid. Status i 1999 er sammenholdt med resultatene fra tilsvarende undersøkelse i 1991.

Tabell 4 viser i hvilken grad brukerne av ett rusmiddel også bruker andre rusmidler. Det er sterk sammenheng mellom røyking og bruk av andre rusmidler. 49% av røyker-

ne har prøvd hasj, mot 9% av ikke-røykerne. Alkoholbruk ukentlig er tilsvarende dobbelt så hyppig blant røykerne, og forskjellen er enda større for andre rusmidler.

Tabell 5 viser om utsatte grupper som mobbeofre, incestofre og de som har hatt sex med person av samme kjønn har prøvd eller bruker rusmidler. De som har vært utsatt for incest eller mobbing, har meget overraskende tilnærmet samme rusvaner som resten av

ungdommen. De som har hatt samleie, eller de som har hatt sex med person av samme kjønn, har signifikant hyppigere forsøkt hasj. I den logistiske regresjonen med «prøvd hasj» som avhengig variabel (tab 6) fant vi at hvis minst én av fem nære venner hadde prøvd stoffet, var odds nær 12 ganger større for at eleven hadde prøvd det selv. Videre var også variablene røyking, skole, ukentlig alkoholbruk, seksuell debut og sex

Tabell 2 Prøving og bruk av hasj og alkohol blant elevene i Hamars videregående skoler i 1999, fordelt på kjønn, alder og skoleslag. Andel (%) av elevene som har prøvd hasj, og andel (%) av elevene som drikker alkohol ukentlig

	Gutter (n = 430) Prosent	Jenter (n = 548) Prosent	Alle (n = 978) Prosent	P-verdier Kjønn
Andel av elevene som har prøvd hasj				
Alder (år)				
16–17	209	279	23	22
18–19	203	242	31	26
20–21	18	27	33	22
Skoleslag				
Allmennfag	286	333	27	24
Yrkesfag	144	215	27	22
Alle elevene				
16–21 år	430	548	27	24
Andel av elevene som drikker alkohol ukentlig				
Alder (år)				
16–17	209	279	25	15
18–19	203	242	40	27
20–21	18	27	55	15
Skoleslag				
Allmennfag	286	333	35	21
Yrkesfag	144	215	31	20
Alle elevene				
16–21 år	430	548	33	20

Tabell 3 Utviklingen av rusmiddelbruk blant elevene i fra 1991 til 1999 ved videregående skoler i Hamar. Antall og prosentandel av elevene som har prøvd eller bruker hasj, bruker alkohol eller tobakk

Utviklingen 1991–99		Gutter Prosent	Jenter Prosent	Alle Prosent	P-verdier 1991–99
Prøvd hasj	Gutter	Jenter			
1991	199	90	8	9	8
1999	430	548	27	24	25
					< 0,001
Bruker hasj månedlig					
1991	199	90	3	1	2
1999	430	548	8	3	5
					< 0,01
Drikker alkohol ukentlig					
1991	199	90	35	17	29
1999	430	548	33	20	26
					0,26
Røyker daglig					
1991	199	90	37	44	40
1999	430	548	36	43	40
					0,81

med person av samme kjønn uavhengig assosiert med at eleven hadde prøvd hasj.

Diskusjon

De fleste 16–19-åringene i Hamar er elever ved en av de fire skolene. Selv om noen klasser ikke

kom med og en del elever var fraværende de dagene grunnlagsdataene ble samlet inn, må resultatene regnes som representative for elevene i den videregående skolen i Hamar (1, 2).

Vi har ikke tatt hensyn til designeffekten ved analyse av dataene.

I tolkingen av svarene må det tas hensyn til at det i undersøkelsen i 1999 var overvekt av kvinner (56%). For eksempel var det både i 1999 og i 1991 en større andel av kvinnene som «røykte» (44% mot 36% blant menn) og en mindre andel som drakk alkohol ukentlig (20% mot 33%). Dette resulterer for eksempel i at totalandelen elever som røykte i 1999 er uendret 40%, til tross for en liten reduksjon på 1% for begge kjønn fra 1991 til 1999. Prosentandelen som har angitt at de «røyker» kan heller ikke settes lik «dagligrøykere», idet vi ikke spurte om de røykte av og til eller daglig, men dessverre kun «røyker du?», med alternativene nei eller ja og mengde 1–5/5–10/10–15 og > 20 sigaretter per dag. Andelen «dagligrøykere» i andre undersøkelser har vist klart lavere tall, omkring 28–32%, og med ca. 10% av-og-til-røykere (8).

Den største endringen fra 1991 til 1999 er den store økningen i andelen elever som har prøvd hasj, fra 8% til 25%, og økningen i «månedlig bruk», fra 2% til 5%. Hvor alarmerende denne økningen er, kan man diskutere. Sikkert er det at Hamar nesten er kommet opp på Oslo-nivå. Selv om tallene for hasj i Oslo på slutten av 1990-årene igjen viste en økning, til 28%, så er økningen mo-

Tabell 4 Andel av elever med rusbruk ved Hamars videregående skoler 1999, som også har prøvd/bruker andre rusmidler

Elevgruppe	Antall	(%)	Røyker daglig Prosent	Alkohol ukentlig Prosent	Hasj prøvd Prosent	Hasj bruk månedlig Prosent	Prøvd tyngre stoffer Prosent	Løsemidler sniffet Prosent
Alle elevene	978		40	26	25	5	5	4
Røyker daglig	390	(40)		39	49	12	9	6
Alkohol ukentlig	255	(26)	60 ³		45	13	10	6
Prøvd hasj	245	(25)	78 ³	47 ³		21	17	9
Hasj månedlig	52	(5)	87 ³	65 ³	100 ³		33	6
Prøvd tyngre stoffer	51	(5)	73 ³	73 ³	82 ³	33 ³		10
Løsemidler (sniffet)	39	(4)	64 ³	64 ³	56 ³	8	13 ²	
Ikke-røykerne	588	(60)	0	18 ³	9 ³	1 ³	2 ³	3 ³

Signifikans er beregnet ut fra bruk/ikke bruk i gjeldende gruppe:

¹ p < 0,05

² p < 0,01

³ p < 0,001

Tabell 5 Bruk av rusmidler blant utsatte grupper av elever i videregående skoler Hamar 1999

Grupper av elever	Antall	(%)	Andel gutter Prosent	Røyker daglig Prosent	Alkohol ukentlig Prosent	Hasj prøvd Prosent	Hasj bruk månedlig Prosent
Alle elevene	978		44	40	26	25	5
De som har hatt samleie	535	(55)	36 ³	51 ³	31 ³	36 ³	8 ¹
Utsatt for og ille plaget av mobbing	196	(20)	40	41	20	26	5
Hatt sex med person av samme kjønn	37	(4)	38 ¹	59 ¹	43 ¹	56 ³	22 ³
Incest? Dvs. svart «vet ikke hva man skal kalle det» ⁴	22	(2)	18 ¹	27	23	14	0
Incest, sikkert utsatt ⁴	15	(1,5)	7	53	33	33	7

Signifikansangivelse i forhold til alle elevene:

¹ P < 0,05

² P < 0,01

³ P < 0,001

⁴ Begge incestgrupper inkludert i signifikanstesting

Tabell 6 Multippel logistisk regresjonsanalyse av faktorer uavhengig assosiert med prøving av hasj blant elever i videregående skole i Hamar 1999

Faktor	Oddsforhold	95 % KI	P-verdi
1 av 5 beste venner prøvd hasj ¹	11,9	(6,6–21,4)	< 0,001
Røyker tobakk ¹	6,4	(4,3–9,5)	< 0,001
Hatt sex med person av samme kjønn ¹	3,2	(1,3–7,9)	< 0,01
Hatt samleie ¹	2,1	(1,4–3,2)	< 0,001
Bruker alkohol ukentlig ¹	2,0	(1,3–2,9)	< 0,001
Skole Yrkesfaglig I	Referanse		
Allmennfaglig I	2,0	(1,1–3,5)	0,02
Allmennfaglig II	1,5	(0,8–2,6)	0,12
Yrkesfaglig II	1,4	(0,8–2,6)	0,12
Alder 18–19 år mot 16–17 år	1,2	(0,9–1,6)	0,31
Kjønn gutter versus jenter	1,4	(0,9–2,1)	0,10

¹ Oddsforhold for dem som har egenskapen mot de andre

derat og tallene for 2001 lavere igjen (2, 3), noe beroligende når man sammenlikner med situasjonen tilbake i 1972 (23 % hadde da prøvd) (2). Det faktum at 25 % av elevene som går i den videregående skolen i Hamar har røykt hasj, og at 56 % av alle elever angir at minst én av deres fem beste venner har prøvd det, krever at all helseinformasjon om rusmidlet må være sannferdig. Elevene vet hva det er, og har selv opplevd eller hørt om både positive og negative virkninger. Informasjonen bør da ikke kun være negativ skremselspropaganda, men påpeke konsekvenser over tid, helsemessig som sosialt, og at hasj er et illegalt stoff.

Det å prøve hasj synes å være knyttet til den enkelte elevs miljø. Det er en sterk assosiasjon til hasjbruk blant nære venner, og det er forskjeller mellom de enkelte skolene. Det ser også ut til at utprøvende atferd i forhold til alkohol, røyking og seksualvaner er signifikant assosiert med det å prøve hasj. Det er for nesten alle faktorer svært liten forskjell mellom elevene ved allmennfaglig og elevene ved yrkesfaglig studieretning. Derimot er det en overraskende stor forskjell mellom de enkelte skolene, som ikke kan forklares ut fra alder eller kjønn, men trolig mer ut fra fagkrets og hvor «liberal» og «trendy» skolen er. Selv om det er en viss økning av både prøving og bruk av nesten alle rusmidler med økende alder, så er det overraskende hvor små forskjellene er, og hvor høye tallene for hasj er allerede i aldersgruppen 16–17 år. Dette viser at mange prøver de forskjellige rusmidlene før de begynner i den videregående skolen, eller i første (annen) klasse.

Fortsatt er alkohol det klart dominerende rusmidlet blant elevene, og økt bruk av hasj og andre rusmidler har ikke ført til noen vesentlig reduksjon i alkoholbruken. De som røyker hasj, gjør ikke dette i stedet for å drikke, men i tillegg. 65 % av hasjrøykerne bruker også alkohol hver uke, og 87 % røyker tobakk daglig. Alkohol bør fortsatt være et hovedtema i det rusforebyggende arbeidet.

Undersøkelsen viser at få elever i Hamar hadde prøvd eller brukte «motedopet» ecstasy i mai 1999, selv om avisene lokalt og Oslo-avisene stadig skrev om hvor utbredt det var. Det er sannsynlig at slike «motereportasjer» med sin «vanliggjøring» og sitt «trendbilde» bidrar til å markedsføre «nyhetene» blant ungdommen. Kun seriøse kartleggende undersøkelser kan dokumentere hva som er den reelle rusmiddelutbredelsen, prøving og bruk, ved ett bestemt tidspunkt, og utviklingen over tid. Vi mener vår undersøkelse viser utbredelsen av rusmidler blant elevene i den videregående skolen i Hamar per mai 1999 – og den er trolig representativ for andre tilsvarende byer i Norge.

Vi vil takke Astrid Skretting for hjelp og råd ved publiseringen av artikkelen.

Litteratur

1. Undersøkelser om ungdoms bruk av alkohol og narkotika, kapittel 11. www.forebygging.no (21.11.2001).
2. Skretting A. Ungdom og rusmidler. Oslo: Rusmiddeldirektoratet og SIFA/(Sirus), 2000.
3. Lohiniva R. Rusmidler i Norge. Oslo: Rusmiddeldirektoratet og SIFA/(Sirus), 2001.
4. The 1999 ESPAD Report. The European school survey project on alcohol and other drugs. Stockholm: CAN/Pompidou Group, 2001.
5. Odde S. Ungdom og rusmidler i Hedmark. Rapport nr. 3. Hamar: Høgskolen i Hedmark, 1998.
6. Skutle A. Ungdom og rusmidler juni 1999. En undersøkelse i Bergen kommune om 8. og 10. klassingers bruk av rusmidler. Bergen: Bergen kommune, 2000.
7. Hauge R. Rapport om narkotikakartleggingen i kommunene. Oslo: Rusmiddeldirektoratet og SIFA/Sirus, 1996.
8. Tall om tobakk 1973–98. Oslo: Statens tobakksskaderåd, 1999. www.tobakk.no/statistikk/iindex.htm (21.11.2001).
9. Rekve R. Bruk av rusmidler blant elevene ved en videregående skole i Hamar. Hamar: Anker-skogen videregående skole, 1991.

○